

LOUNG UNG

ÎNTÂI L-AU OMORÂT PE TATA

Povestea unei fetețe din Cambodgia

Traducere din limba engleză de
Alfred Neagu și Junona Tutunea

Prefață de Marius Oprea

CORINT
ISTORIE

O carte despre curajul de a muri

Ceea ce s-a întâmplat în Cambodgia, fosta Kampuchie Democrată, nu poate fi perceput încă de mintea omenească. Este drept, războiul are cruzimile sale, oamenii mor, fiind trimiși pe front în numele unei logici care îi transcende — ca în cazul Cruciadelor sau al luptei împotriva comunismului, care este tot un soi de cruciadă. Este, de asemenea, drept că războaiele au în sine un paradox al lor, aproape de fiecare dată fiind invocat un război pentru a restabili pacea sau în numele umanității care trebuie readusă, alături de valorile ei, cu picioarele pe pământ. Pe un pământ, din nefericire, însângerat.

Sub ochii noștri s-au petrecut crime cu mult mai atroce și numărul victimelor a fost mult mai mare într-un an decât în toate cruciadele de care pomeneam. Zidurile Ierusalimului, pentru că vorbeam de cutezanța de a ucide în numele crucii, au cunoscut mai puțin sânge decât aveți să citiți în această istorie a unui popor condamnat la propria-i pieire de către copiii săi.

Avem diferite repere: Organizația Națiunilor Unite, să spunem. E un bloc de funcționari. Din păcate, Crucea Roșie tinde să devină la fel. Unde au fost în anii din urmă, când s-au petrecut asemenea crime, unde sunt acum, când încă se petrec asemenea crime? Unde am fost și noi, dincolo de televizor, când în Rwanda au fost uciși sute de mii de femei și copii neajutorați, într-un holocaust nici până astăzi recunoscut pe deplin, fie de rușine, fie din rațiuni politice? Unde au fost în vremea războiului civil din Iugoslavia?

În limbaj militar, copiii morți la câteva sute de kilometri de noi sau mai departe, în jungla africană sau asiatică, se numesc „victime

colaterale”; ei ne privesc de dincolo de nori și se miră că mai credem în vestita doctrină a „neamestecului în treburile interne ale altui stat”. O doctrină care statuează, în fond, complicitatea la crimă. Și la salvarea ecosistemului, din care copiii decapitați de alți copii, în numele „urii de clasă”, cum s-a petrecut în Cambodgia, se pare că nu fac parte.

Cambodgia e o țară foarte frumoasă, cu temple minunate și plină de dragoste și împlinire în istoria ei. Minunile sunt, din nefericire, la propriu și la figurat, minate. Regimul lui Pol Pot s-a bucurat de un sprijin deschis din partea regimului comunist de la București (de altfel, singurul lider comunist care a vizitat Cambodgia a fost Nicolae Ceaușescu), care le-a livrat lor și aliaților vietnamezi tone de mine antipersonal, fabricate la Zărnești. Astfel, printr-o complicitate pe care ar trebui să ne-o asumăm, parte din câmpurile morții ale Cambodgiei sunt fabricate în Republica Socialistă România. Cu ani în urmă, a apărut la Editura Politică, unde era pe atunci șef un tovarăș pe nume Vasile Văcaru, ulterior senator și președinte al Comisiei Parlamentare de Control al Serviciului Român de Informații, o carte intitulată *Prietenia româno-kampuchiană*, pe a cărei copertă apar, alături, Nicolae Ceaușescu și Pol Pot. Cartea a fost retrasă și arsă după ce crimele khmerilor, istorisite și în acest volum, au făcut înconjurul lumii.

Măcar din acest motiv, cu înduioșare și durere, trebuie să citim odiseea unui popor condamnat la dispariție și care, împotriva tuturor previziunilor, a renăscut. În colțul lor de lume, cambodgienii s-au dovedit a fi buni și pașnici; nu ei au purtat războaie, ci împotriva lor s-au purtat războaie. Decimați, umiliți, au continuat să creadă în bine, să cioplească cu o superbă desăvârșire temple minunate și să depună mărturie asupra ororii. Cu seninătate, nu cu furie; cu înțelegere, nu cu ură.

Din acest motiv, cunoscând atrocitățile unei reeducări care a cuprins o țară ai cărei oameni își ridicau mâinile spre cerul senin înainte de a fi uciși cu bâte care le crăpau frunțile și de a fi prăvăliți în mlaștini, ar trebui să citiți această carte. E grea; nu e o

lectură înainte de culcare. Dar frumusețea ei rezidă în stropul de umanitate pe care ni-l aduce sub ochi, acum, și anume că în fața terorii mai poate rămâne, până la urmă, măcar un om care să aibă curajul de a o descrie.

La vremea când se petreceau toate atrocitățile povestite în această carte, eu eram adolescent și nu am avut cum să le cunosc. Eram pe la cozi, trimis de activiști ai partidului nostru comunist să semnez pentru pace și dezarmare. Sau la adunat de cartofi, chiar pe lângă Zărnești, unde se fabricau minele antipersonal. Cruzimi recente mai văd, înlemnit, la televizor. Fără a putea face altceva în afara unui act elementar: să încerc să explic de ce ar trebui să citim anumite cărți care ne umplu conștiința de sânge. De ce ar trebui să vedem anumite filme. Și de ce ar trebui să ne amestecăm, dar nu cu arme. Cu cărți, precum aceasta, dintr-o serie pe care, cu un curaj asumat, Editura Corint continuă să le publice, arătând fața unui anume comunism în care am trăit și noi, în formele lui de subtilă cruzime: comunismul asiatic, de care mult iubitul nostru conducător Nicolae Ceaușescu era îndrăgostit.

După ce am închis cartea, m-am întrebat: *Unde am fost când s-au întâmplat toate acestea?* Nu am avut un răspuns. Dar, măcar, de acum înainte voi fi și eu acolo — în aceasta rezidă puterea unei cărți: în empatia ta, cititorule, cu ceea ce se spune în ea.

MARIUS OPREA

Phnom Penh

Aprilie 1975

Orașul Phnom Penh se trezește devreme pentru a profita de briza răcoroasă de dimineață, înainte ca soarele să răzbească prin ceața zorilor și să asalteze țara cu dogoarea sa mistuitoare. Încă de la ora 6, locuitorii din Phnom Penh năvălesc pe ulițele înguste și pline de praf, în graba lor lovindu-se unii de alții. Chelneri și chelnerițe, în uniforme alb cu negru, deschid ușile prăvăliilor din care emană aroma supei de tăiței ce-i întâmpină pe mușteriii care așteaptă. Vanzători ambulanți împing pe trotuare cărucioare cu mâncare încărcate cu găluște aburind, frigărui cu carne de vită afumată în sos teriyaki sau arahide prăjite și își încep astfel o nouă zi de negustoreală. Copii în tricouri colorate și pantaloni scurți bat mingea cu picioarele goale pe trotuare, fără să ia în seamă bombănelile și țipetele vânzătorilor ambulanți. Largile bulevarde zumzăie de zgomotul motoretelor, scârțâitul bicicletelor și duduțul automobilelor, ale celor care-și pot permite. Pe la prânz, când temperatura depășește 38 de grade, pe străzi se lasă liniștea din nou, oamenii se reped acasă să scape de dogoare, să ia masa, să facă un duș rece și să tragă un pui de somn înainte să se întorcă la treabă pe la ora 2.

Eu și familia mea locuim într-un apartament la etajul al treilea, în mijlocul Phnom Penh-ului, așa că sunt obișnuită cu zgomotul traficului și gălăgia de afară. Pe străzi nu avem semafoare, dar

pe niște platforme metalice, în mijlocul intersecțiilor, sunt polițiști care dirijează traficul. Nu e de mirare că parcă trăim în orașul ambuteiajelor permanente. Eu și mami, ca să scăpăm de beleaua asta, luăm întotdeauna o cicloricșă, pentru că omul care o conduce poate să o manevreze chiar și în cel mai dificil trafic. O cicloricșă seamănă cu un scaun mare cu roțile așezat în spatele unei biciclete. Te așezi în scaun și-i dai conducătorului banii de cursă și te duce unde vrei. Deși dispunem de două mașini și o camionetă, ori de câte ori mami mă ia la cumpărături luăm de obicei o cicloricșă pentru că așa ajungem mai repede la destinație. Stau în poala mamei, salt la hopuri și mă distrez cum pedalează biciclistul nostru prin străzile aglomerate.

În dimineața asta stau înțepenită în scaunul acesta prea mare pentru mine, la o prăvălie unde se vinde supă de tăiței, aflată la un cvartal de apartamentul nostru. Aș fi preferat să joc șotron cu prietenii mei. Când văd scaunele astea mari îmi vine să sar pe ele, fiindcă nu-mi place să stau așa cu picioarele atârinate și bălângănind întruna. Mami mi-a atras atenția de două ori astăzi să nu mă urc cu picioarele pe scaun și să stau frumos. Atunci mă consolez și dau din picioare pe sub masă.

Mamei și tatei le face plăcere să ne ducă dimineața la o prăvălie unde se vinde supă de tăiței, înainte ca tati să plece la treabă. Ca de obicei, aici e plin de lume care ia micul dejun. Stomacul îmi ghorăie de foame când aud sunetul lingurilor lovite de farfurii, plescăitul celor care sorb ceaiul sau supa, și simt miresmele care plutesc în aer: de usturoi, coriandru, ghimbir și supă de vită. În fața noastră, unul își duce tăițeiii la gură cu bețișoarele. Alături de el, o fetiță înmoaie o bucățică de carne de pui într-o farfurioară cu sos de soia, în timp ce maică-sa se scobește în dinți cu o scobitoare. Supa de tăiței constituie micul dejun tradițional al cambodgienilor și chinezilor. Și noi luăm de

obicei tot supă de tăiței sau, ca o tratație deosebită, comandăm baghete franțuzești și cafea la gheață.

— Stai la un loc, îmi spune mami și întinde mâna să-mi oprească bălângănitul picioarelor, dar eu nu mă las și-i dau peste mână.

Mami mă privește încruntată și mă plesnește peste picior.

— Chiar nu poți să stai și tu liniștită puțin? Ești mare, ai cinci ani de-acum. Ești cel mai neastâmpărat copil. De ce nu poți să fii și tu ca surorile tale? Cum o să ajungi o domnișoară bine-crescută?

Și mami oftează. Am auzit toate astea de atâtea ori! Probabil că nu-i e ușor cu o fetiță ca mine care nu se poartă deloc așa cum ar trebui. Și ea e atât de frumoasă și s-a căpătuit cu o asemenea fiică. Mami e foarte admirată de prietenele ei pentru că e înaltă, zveltă, cu o piele albă ca porțelanul. Le aud adesea cum vorbesc despre tenul ei frumos atunci când sunt sigure că mami nu le aude. Eu sunt doar un copil acolo, așa că nu se sfiesc să vorbească vrute și nevrute de față cu mine, socotind că eu nu înțeleg nimic. Nici nu mă iau în seamă și sporovăiesc despre sprâncenele ei minunate arcuite, ochii migdalați, nasul drept, occidental, fața perfect ovală. Cum are aproape 1,67 metri înălțime, mami e un fel de amazoană printre cambodgiene. Mami spune că e atât de înaltă pentru că e chinezoaică get-beget. Iar mie îmi spune că într-o zi și eu o să fiu înaltă fiindcă am moștenit latura chinezească. Sper și eu, pentru că acum abia dacă ajung până la talia mamei.

— Prințesa Monineath¹ a Cambodgiei a ajuns vestită pentru că se poartă atât de cuviincios, continuă mami prelegerea.

---

¹ Norodom Monineath (n. 1936), pe numele său Paule-Monique Izzi, este regina-mamă a Cambodgiei, soția fostului rege al Cambodgiei Norodom Sihanouk (1941–1955 și 1993–2004). Este mama actualului rege (din 2004) al Cambodgiei, Norodom Sihamoni (n. c. – nota coordonatorului).

Se spune că are un pas atât de ușor că nici nu o auzi când se apropie de tine, zâmbește fără să-și arate dinții, iar când vorbește cu vreun bărbat nu se uită niciodată drept în ochii lui. Ce doamnă plină de bună-creștere!

Mami se uită la mine și clatină din cap.

— Hmm! fac eu drept răspuns și iau o gură de coca-cola din sticlă, sorbind cu zgomot.

Mami spune că merg călcând apăsător, ca o vacă moartă de sete. A încercat de nu știu câte ori să mă învețe să pășesc și eu ca o domnișoară. Mai întâi pui călcâiul în pământ, apoi te sprijini ușor pe laba piciorului, în vreme ce degetele de la picior se chircesc chinuitor, după care cu aceleași degete te împingi, desprinzându-te de sol. Și toate mișcările astea se fac cu grație, firesc, liniștit. Mie mi se pare foarte dificilă și dureroasă chestia asta. În plus, îmi place să tropăi de colo-colo.

Mami începe să-i spună tatei:

— Să vezi în ce bucluc e în stare să se bage, când nu mai departe de ieri...

Dar e întreruptă de chelnerița care ne aduce supa.

— Tăiței speciali de Phnom Penh cu pui pentru dumneavoastră și un pahar de apă fierbinte, spune chelnerița în vreme ce pune dinaintea mamei o farfurie cu tăiței transparenți de cartofi plutind în supa limpede. Două porții de tăiței de Shanghai picanți cu burtă de vită și măruntaie.

Înainte să plece, chelnerița mai așază pe masă o farfurie plină de boabe proaspete de soia încolțite, felii de limetă, ceapă verde, ardei chili roșii și frunze de mentă.

În timp ce-mi pun în supă boabe încolțite, ceapă și mentă, mami îmi înmoaie lingura și bețișoarele în apa fierbinte, apoi le șterge cu șervetul ei înainte să mi le dea.

— În restaurantele astea nu se omoară cu igiena, dar apa fierbinte omoară microbii.

Apoi face același lucru cu tacâmurile ei și ale tatei. Mami gustă supa ei de pui cu tăiței, eu pun doi ardei iuți întregi în farfuria mea, iar tati se uită la mine zâmbind încântat. Strivesc ardeii cu lingura de marginea farfuriei și din clipa aceea supa mea trebuie să aibă gustul care-mi place. Încet, sorb o gură de supă din lingură și pe dată limba îmi ia foc și nasul începe să-mi curgă. Odată, demult, tati mi-a spus că oamenii care trăiesc în țările cu climă caldă trebuie să mănânce picant și să bea multă apă. Cu cât bem mai multă apă, cu atât transpirăm mai mult, iar transpirația ne curăță trupul de impurități. Nu prea înțeleg eu treburile astea, dar mă bucur când îl văd că-mi zâmbește. Așa că mă întind cu bețișoarele mele spre farfuria cu piper, răsturnând solnița, care se rostogolește și cade ca un butuc pe podea.

— Încetează odată! îmi spune mami, șuierând printre dinți.

— Ei, a fost doar un accident, îi replică tati și îmi zâmbește.

Mami se încruntă la tati și-i spune:

— Nu o mai încuraja și tu. Ai uitat cumva incidentul cu găina? Ne-a spus și atunci că a fost un accident, și uite acum la fața ei.

Nu-mi vine să cred că mami e încă furioasă pe mine pentru asta. S-a întâmplat cu multă vreme în urmă, când ne-am dus în vizită la ferma unchiului și mătușii mele de la țară și m-am jucat cu fetița unor vecini de-ai lor. Eu și cu ea am luat o găină pe care am târât-o de colo-colo să se bată cu găinile altor copii. Mami n-ar fi aflat niciodată de isprava asta dacă n-ar fi văzut zgârietura destul de zdravănă care mi-a lăsat urme pe față.

— Faptul că fetița asta intră în tot felul de buclucuri e pentru mine un motiv de speranță. Mie incidentele astea mi se par a fi dovadă clară de inteligență.

Tati îmi ia întotdeauna apărarea, față de toată lumea. Zice mereu că oamenii nu înțeleg cum se manifestă inteligența la un

copil și că toate buclucurile în care mă bag mereu sunt de fapt o dovadă de caracter puternic și inteligență. Nu știu dacă tati are sau nu dreptate, dar eu îl cred. Eu cred tot ce-mi spune tati. Dacă mami e renumită pentru frumusețea ei, tati e iubit pentru inima lui generoasă. Are doar 1,65 înălțime, 68 de kilograme și e lat în umeri și masiv, spre deosebire de silueta zveltă și înaltă a mamei. Tati îmi amintește de un urs de pluș, pufos și mare, pe care-ți vine să-l iei mereu în brațe. Tati e jumătate chinez, jumătate cambodgian, are părul negru și cârlionțat, nasul lat, buzele groase și fața rotundă. Are o privire caldă și niște ochi câprui ca pământul, care amintesc ca formă de luna plină. Dar cel mai mult îmi place la el felul în care zâmbește, nu numai cu buzele, ci și cu ochii.

Îmi place și povestea lor, cum s-au întâlnit și s-au căsătorit. Pe când tati era călugăr, a trecut într-o zi peste un pârâu unde mami tocmai lua apă într-un urcior. Tati i-a aruncat mamei o privire și atunci pe loc s-a îndrăgostit de ea. Mami a văzut că era un bărbat blând, puternic și chipeș și s-a îndrăgostit și ea de el în cele din urmă. Tati a părăsit mănăstirea ca s-o poată cere de soție și mami a spus da. Dar, pentru că tati e cam măsliniu la față și pe atunci era și foarte sărac, părinții mamei au refuzat s-o lase să se mărite cu el. Erau amândoi îndrăgostiți și oameni hotărâți, așa că au fugit și s-au căsătorit.

Financiar s-au descurcat bine, până când tati s-a apucat de jocuri de noroc. La început i-a mers bine și a câștigat de multe ori, apoi, într-o zi, a riscat prea mult, a pariat tot ce avea, casa și toți banii. A pierdut și aproape că și-a pierdut și familia când mami l-a amenințat că-l părăsește dacă nu se lasă de jocurile de noroc. De atunci tati nu a mai pus mâna pe cărțile de joc. Acum ni s-a interzis tuturor să mai jucăm cărți, n-avem voie nici să aducem vreun pachet de cărți în casă. Dacă aș fi prinsă

că încalc porunca, chiar și eu aș fi pedepsită de el pentru asta. În afară de patima lui pentru jocurile de noroc, tati e cel mai bun tată din toți câți există: blând, cumsecade și iubitor. Muncește din greu, e căpitan în poliție, așa că nu apuc să-l văd atât de mult pe cât aș vrea. Mami îmi spune că tati are succes în munca lui pentru că are grijă să respecte oamenii. Tati n-a uitat niciodată cum e să fii sărac, așa că se străduiește pe cât poate să-i ajute și pe alții la nevoie. Și oamenii îl plac și îl respectă cu adevărat.

— Loung e prea inteligentă, de asta n-o înțelege lumea, spune tati și-mi face cu ochiul.

Îi zâmbesc din toată inima. Habar nu am ce-i cu inteligența asta, știu doar că mă îmboldește mereu curiozitatea să aflu ce e pe lumea asta, de la viermi și gândaci la luptele de cocoși și su-tienele pe care mami le ține în camera ei.

— Bineînțeles că tu o încurajezi să se poarte așa! Mami îmi aruncă o privire severă, dar eu mă fac că nu o bag în seamă și continui să sorb supa cu zgomot. Nu mai departe de ieri, spune ea, se duce în stradă la vânzătorul ambulant care vinde picioare de broască la grătar și începe să-l ia la întrebări: „Domnule, dumneavoastră prindeți broaștele alea din vreun lac de la țară sau le creșteți dumneavoastră? Și cu ce hrăniți broaștele alea? Cum jupuiți broaștele de piele? Găsiți viermișori în burta lor? Ce faceți cu restul dacă nu le vindeți decât picioarele?” Domnișoara Loung i-a pus omului atâtea întrebări, că a fost nevoit bietul de el să plece cu căruciorul lui cu tot de-acolo. Nu se cuvine ca o fată să vorbească atât de mult.

Și nici nu se cuvine să mă frăsui tot timpul pe scaun, cum fac acum, așa îmi spune mami.

— M-am săturat. Pot să plec? o întreb, bălângânindu-mi picioarele și mai tare.

— Da, poți să te duci să te joci, replică mami oftând.

Sar de pe scaun și mă duc drept spre casa prietenei mele, care se află peste drum. Deși m-am ghiftuit, parcă tot mai jinduiesc după ceva sărat. Am în buzunar niște bani de la tati și mă apropii de un vânzător ambulant care vinde greieri prăjiți. Găsești vânzători ambulanti la fiecare colț de stradă, care vând de toate, de la fructe coapte de mango la trestie de zahăr, de la prăjituri occidentale la clătite franțuzești. Pe stradă găsești mâncare de tot felul și destul de ieftină. Cărucioarele astea cu mâncare sunt peste tot în Cambodgia. În Phnom Penh vezi pe străduțe lăturalnice peste tot șiruri de oameni care mănâncă ghemuiți pe scăunele. În Cambodgia oamenii mănâncă mai tot timpul și găsești de toate, după placul inimii, dacă ai bani în buzunar, și în dimineața asta eu am.

Înfășurați frumos în frunze verzi de lotus, greierii maronii, lucioși au un miros îmbietor de lemn afumat și miere de albine, iar la gust sunt la fel ca nucile sărate și prăjite. Merg alene pe trotuar și mă uit la bărbații care se înghesuie în fața cărucioarelor unde vând fete drăguțe. Îmi dau seama că e important ca fetele să fie drăguțe, că negoțul are de câștigat dacă vânzătoarele sunt frumoase. O femeie frumoasă poate face dintr-un bărbat deștept un băiat prostuț cu ochi holbați. I-am văzut și pe frații mei cumpărând de-ale gurii, din care de obicei nici nu gustă, de la câte un cărucior din asta unde vinde o fată mai arătoasă, și trec fără să se oprească pe lângă un stand cu mâncare îmbietoare unde vând fete cu înfățișare banală.

Am cinci ani și știu bine că sunt frumoasă, pentru că i-am auzit pe cei mari de nenumărate ori spunându-i mamei ce urâtă sunt.

— Nu-i așa că e urâtică? le auzeam pe prietenele mamei spunându-i. Și ce păr negru și strălucitor are, și o piele măslinie și fără cusur! Când vezi o mutrișoară cu forma asta perfectă de

inimioară, îți vine să o piști de obrăjorii ăia cu gropițe, rotunzi ca niște mere. Unde mai pui buzele alea pline, și ce zâmbet! Urâtă foc!

— Nu-mi mai spuneți că sunt urâtă, țipam eu atunci la ele, și prietenele mamei izbucneau în râs.

Dar asta se întâmpla înainte ca mami să-mi explice că în Cambodgia oamenii nu obișnuiesc să laude copiii. Nu vor să atragă atenția asupra copiilor, fiindcă ei cred că spiritele rele devin atunci geloase când aud prea multe laude la adresa unui copil și s-ar putea să vină să-l ia cu ele și să-l ducă în lumea cealaltă.